Berilo o trajnosti

Berilo o trajnosti

Boštjan Anko, Nevenka Bogataj,
Matjaž Mastnak

Ljubljana, 2009

Boštjan ANKO, Nevenka BOGATAJ, Matjaž MASTNAK
Berilo o trajnosti

Recenzenta
prof. dr. Dušan Plut, prof. dr. Alenka Gaberščik

Jezikovni pregled
mag. Lidija Golc

Oblikovanje in prelom
Blažka Bogataj

Založnik
Andragoški center Slovenije

Za založbo
mag. Andrej Sotošek

Urednica
dr. Nevenka Bogataj

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naklada
1000

2009, Založba ACS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

502.131.1

ANKO, Boštjan
Berilo o trajnosti ... / [avtorji Boštjan Anko, Nevenka Bogataj, Matjaž Mastnak]. - Ljubljana : Andragoški center Slovenije, 2009

ISBN 978-961-6130-90-5
1. Gl. stv. nasl. 2. Bogataj, Nevenka 3. Mastnak, Matjaž, 1963-
248812800

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Berilo o trajnosti

Predgovor 4

Ali so neravnotežja in trendi, ki določajo razvojni položaj Slovenije, trajnostni? 7

Pojem trajnosti in razvoj ideje 9

Klasična besedila o trajnosti (Boštjan Anko) 13

Tragedija skupnega pašnika 15

Naša skupna prihodnost 17

Skrb za Zemljo 19

Praksa nekdaj (Boštjan Anko) 21

Piranski statut, 1474 23

Silvicultura Oeconomica, 1713 25

Madžarski gozdni red, 1768 27

Gozdnogospodarski načrt za Trnovski gozd, 1771 29

Terezijanski gozdni red za Kranjsko, 1771 30

Trajnost v Sloveniji danes 33

Belokranjska soseska zidanica (Boštjan Anko) 35

Sodelovalno učenje (Nevenka Bogataj) 40

Primeri vzajemnosti in sožitja v naravnih sistemih (Alenka Gaberščik) 44

Slovarček pojmov, povezanih s trajnostjo (Matjaž Mastnak) 46

Zaključek 57

Literatura 58

Predgovor

Ideja o berilu, ki je pred vami, se je porodila v enem izmed mnogih pogovorov o ideji trajnosti in njenih praktičnih uresničitvah. Slovenski javni prostor je skop s primeri trajnosti. Kaj bi »trajnost« sploh bila, če si odkrito priznamo, da se naravni sistemi, pragozd, ledeniki, gore, kontinenti in celo podnebje, človeštvo in civilizacije spreminjajo? Ožja strokovna skupina v sestavi prof. dr. Boštjan Anko, prof. dr. Alenka Gaberščik, mag. Vida Ogorelec Wagner, Matjaž Mastnak, univ. dipl. inž. gozd. in podpisana, smo leta 2008 razvili izobraževalni program »Temeljno usposabljanje za trajnostni razvoj«, na podlagi česar je Berilo o trajnosti pričelo tudi nastajati. Prvi, ki so jim zbrana besedila namenjena, so udeleženci omenjenega izobraževalnega programa. Upamo in verjamemo, da bodo besedila dobrodošla tudi širšemu krogu ljudi in tistim, ki morda že iščejo zglede za odziv na lastne dileme.

Nameni Berila o trajnosti so:

- opismenjevanje z načeli trajnosti,
- opis zgledov trajnosti in
- medsebojna uglasitev med seboj močno različnih življenjskih poti, ki so bolj ali manj skladne s (pozitivnimi) sporočili naših dedov, nekoč od narave pretežno odvisnih.

Spoštovanje narave in drug drugega, medsebojno usklajevanje in iskanje ravnotežja med ekonomsko, socialno in ekološko sestavino razvoja so naše trajne naloge na osebni ravni pa tudi na višjih ravneh organizacije skupnosti, k čemur naj Berilo o trajnosti pripomore. V tem je etično bistvo trajnosti, v tem iščemo osebno odgovornost posameznika in skupnosti, v katerih deluje.

Berilo o trajnosti uvedejo ilustrativni prikazi stanja okolja in opredelitev pojma trajnosti. Sledijo trije sklopi krajših besedil, ki so strukturirani v klasična besedila o trajnosti ter primere nekdanje in sedanje prakse. Prvi sklop obsega temeljne dokumente o trajnostnem razvoju. Druga dva sklopa vsebujeta zglede upravljanja iz preteklosti in današnjih dni, pri čemer se jih večina nanaša na upravljanje z naravnimi viri in eden na upravljanje z odnosi in znanjem. Ker je ravnotežje med posameznikom, skupnostjo in naravnim sistemom oziroma med ekonomsko, socialno in ekološko sestavino razvoja, izmuzljivo, ga je težko doseči. Morda ga je še teže vzdrževati, zato se nam zdijo zgledi in primeri pomembni.

Komentarji, ki v Berilu nanizane primere navezujejo na idejo trajnosti (=sposobnost, da se raba naravnega vira ali ekološkega sistema odvija v mejah njegovih nosilnih zmogljivosti), dajejo besedilom poseben poudarek. Z njimi vabimo v sporazumevanje, v komunikacijo, v proces, ki nas opominja

na soodvisnost in ki zmanjšuje sebičnost. Iz danes vse številčnejših in raznolikih sporočil tudi zares težko sami izluščimo pomen ali posodabljamo svoje norme, ki so nastajale skozi čas.

Vzorec notranje strukture Berila o trajnosti je enoten: vsak primer se prične z uvodom, v katerem sta predstavljena vir in njegov izvor ali pa so opisane okoliščine primera. Sledi besedilo, včasih je to citat iz skrbno izbranega besedila, drugič pa opis primera. Ključen element Berila o trajnosti so komentarji, v katerem so primeri interpretirani in ki utemeljujejo primere kot zglede trajnosti. Primeri so izbrani in nanizani zelo premišljeno, časovno pa obsegajo 525 let! Izvirniki nekaterih primerov so torej pisani v različnih jezikih (latinščina, nemščina) in pisavah (gotica, latinica). Prostorsko se ob njih srečamo z različnimi slovenskimi pokrajinami: zgodovinsko Kranjsko, Panonsko nižino, Trnovskim gozdom, Piranom, ter s primeri iz tujine, npr. s Saško v Nemčiji. Za izhodišče je izbrana Hardinova Tragedija skupnega pašnika, ki velja za klasično delo na področju trajnosti. Sledi predstavitev dveh temeljnih mednarodnih dokumentov, s katerima se je relativno hitro po njunem nastanku seznanila tudi slovenska javnost. Nato so nanizani domači primeri, pretežno arhivski opisi, omejevanja rabe gozda ter dva zaključna primera: sodelovalno učenje v mestu Piran kot primer pretoka znanja o preteklosti v prihodnost po medsebojnih vezeh in primer sožitja v naravnih sistemih brez človekove prisotnosti. Slednji naveže niz primerov nazaj na naše naravno okolje in tako sklene krog besedil o zgledih trajnosti na naš izvorni prostor.

Berilo o trajnosti vstopa v slovensko javnost v času krize. Javno dostopni statistični podatki, ilustrativno navedeni na strani 7, kažejo, da modeli in trendi razvoja niso trajnostni. Taka je tudi odsotnost izkušenjskega stika in znanja o delovanju narave večine od nas, kar omogoča potratne, sebične in kratkoročne odločitve, katerih odgovornost in racionalnost tudi z drugimi mehanizmi nista zagotovljeni (Ostrom 2000). Da bi svoje ravnanje spremenili, torej potrebujemo:

- samozavest tistih, ki naravo še razumejo, neagresivno uporabljajo in predvsem spoštujejo,
- znanje oziroma nenehno učenje[1] ter
- neusahljivo voljo za medsebojno brušenje o rabi virov za skupno dobro.

Zgledi obstajajo, zlasti domači. Naši dedje so namreč naravo kljub preživetveni odvisnosti od nje ohranili do mere, ki nam omogoča njeno uživanje, občudovanje in trženje npr. v obliki rastoče gospodarske veje, turizma. V vrtincu razvoja so kot niže izobraženi, slabo mobilni in navezani na zemljo in domač kraj ostali družbeno prezrti. Ali so lokalni zgledi

[1] V izteku Berila o trajnosti zato nizamo nekatere pojme o trajnosti in tako dopolnjujemo seznam dr. Laha iz leta 2002 in prof. dr. Pluta iz leta 2004.

trajnosti v Sloveniji socialni fosili, stopni kamen v prihodnost ali kar oboje hkrati? Zagotovo model samooskrbnosti in vzajemnih odnosov v Sloveniji še deluje, morda bolj na podeželju, česar pa ne velja posploševati ali idealizirati. Za Berilo o trajnosti smo zato hoté izbrali primer sodelovalnega učenja v mestu, saj večina primerov opisuje gospodarjenje z gozdom kot simbolom časovne perspektive. Slovensko gozdarstvo je vsaj pol stoletja upoštevalo modrost, da je rabo gozda smiselno omejevati. V tem se (še?) loči od mnogih drugih evropskih držav, ki dajejo prednost ekonomskim načelom pri gospodarjenju z gozdom. Zato je obilna zastopanost gozda v Berilu o trajnosti upravičena, prav tako pa tudi zaključni akord, ki nas vrne tja, od koder vsi izhajamo, v naravo. Sklepna usmeritev v sodelovanje izhaja iz predpostavke, da živimo v pluralni družbi, kjer sta dialog in upoštevanje pestrosti pogoja za kompleksne rešitve. Prihodnost po takem modelu torej ni v avtoritarnem uveljavljanju lastništva, zakonodaje in nadzora, ni v tekmovanju ali tehnoloških rešitvah, ampak poleg vsega navedenega tudi v uveljavitvi so-žitja, so-delovanja, dialoga in učenja kot interaktivnega oblikovanja skupnih norm. Navedeni delujoči primeri trajnosti so namreč po našem mnenju ogroženi, tudi zaradi nevednosti. Z odtisi Berilu o trajnosti opozarjamo na to, da z vsakim svojim dejanjem ali odločitvijo vplivamo ter da ti procesi niso vedno linearni, logični in usklajeni. Odtisi in sledi vijugajo kot naše odločitve in življenjske poti, katerih pomemben del se odvija tudi v različnih skupinah.

Sodelavci berila si želimo odziva, predvsem v obliki novega nabora primerov, bogatejše zbirke, ki bi z zgledi gospodarske dejavnosti, ki upošteva naravo kot javno dobrino zbudila upanje, potolažila skrb in ohranila »slovenski pašnik«, s tem pa tudi evropskega ter globalnega. Naj prvi požirek besedil zbudi razmislek, ustvarjalni nemir in voljo za udejanjanje načel trajnosti v vsakdanjem ravnanju.

Urednica

Zaključek

Trajnostna misel utripa že dolgo, po svetu in v Sloveniji. Koncept trajnostnega razvoja postaja v krizi ekonomskega sistema vse bolj izzivalna alternativa, ki pa terja aktiven, medsebojno uglašen in samozavesten nastop. Ponosni smo, da Berilo o trajnosti vstopa v slovensko javnost v letu, ko Nobelovo nagrado za ekonomijo (!) dobiva raziskovalka upravljanja z naravnimi viri, prof. Elinor Ostrom, katere delo predstavlja nadaljevanje Hardinovega dela.

V Berilu o trajnosti so razgrnjene definicije, temeljni pojmi, domači in tuji zgledi oziroma prakse. Z odtisi simbolno opozarja, da z vsakim svojim dejanjem ali odločitvijo vplivamo in da bomo brez sodelovanja uničili omejene pogoje, ki so nam na voljo za življenje. Zagotovo v njem manjkajo opisi samotnih gorskih kmetij, npr. koroških celkov ter primorskih agrarnih skupnosti, npr. kraških jusov, teh neprimerljivo bolj »naših« zgledov trajnosti, ki so neupravičeno prezrti ter vredni vsega priznanja, spoštovanja in razvojnih spodbud. Zanimajo nas tudi primeri gospodarskih dejavnosti, ki so hkrati javne dobrine, kot so npr. sečoveljske soline.

Če so nekoč za trajnost z zgledom ali prek zakonodaje skrbele razsvetljene avtoritete ter v omejenih pogojih razvite norme sobivanja, so danes okoliščine drugačne. Medsebojno spoznavanje in sodelovanje sta potrebna zaradi velikih razlik med ljudmi, med kraji, regijami in celinami ter imata enoten cilj: preživetje in pravično porazdeljeno blaginjo. Neravnotežja namreč ne zagotavljajo trajnosti in dušijo razvojni polet. Usmeritev v sodelovanje se nanaša na so-žitje, na so-delovanje in na druženje. Razumeti in gojiti ga velja na različnih ravneh in v različnih dimenzijah, od med sosedskega in sorodstvenega prek regionalnega in mednacionalnega pa prav do globalnega sodelovanja.

Pogoj za upoštevanje načel trajnosti torej ni le širina obzorja, ampak predvsem osebna drža in iz nje izvirajoče ravnanje. Za skupno utiranje nove perspektive trajnostnega razvoja se toplo zahvaljujem avtorjem besedil in vsem, ki živijo trajnostno ter k temu spodbujajo tudi svoje okolje. Vas, spoštovana bralka in bralec vabim, da svoje domače, delovno ali prostočasno okolje opazujete skozi očala trajnosti. Z željo, da bo vaš vsakdan zaradi spoznanj iz Berila o trajnosti, bolje uglašen z vsemi, ki po Sloveniji načela trajnosti že živijo (ne glede na to, ali pojem »trajnost« poznajo ali ne) vam ga ponujamo v branje, razmislek in spodbudo.

Urednica

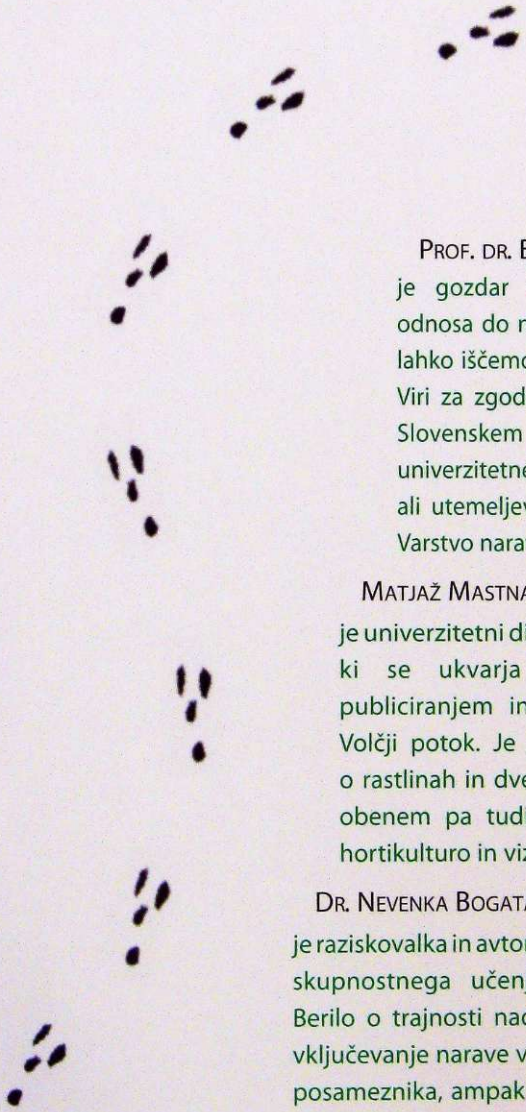

PROF. DR. BOŠTJAN ANKO

je gozdar in raziskovalec človekovega odnosa do narave. Zato v Berilu o trajnosti lahko iščemo vzporednice z njegovo zbirko Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem ter z njegovim razvijanjem univerzitetnega študija krajinske ekologije ali utemeljevanjem podiplomskega študija Varstvo naravne dediščine.

MATJAŽ MASTNAK

je univerzitetni diplomirani inženir gozdarstva, ki se ukvarja z interpretacijo narave, publiciranjem in vodenjem po arboretumu Volčji potok. Je avtor učbenikov, priročnikov o rastlinah in dveh daljših ciklusov RTV oddaj, obenem pa tudi predavatelj na Višji šoli za hortikulturo in vizualne umetnosti.

DR. NEVENKA BOGATAJ

je raziskovalka in avtorica na področju neformalnega skupnostnega učenja in trajnostnega razvoja. Berilo o trajnosti nadaljuje njena prizadevanja za vključevanje narave v vzgojo in izobraževanje ne le posameznika, ampak tudi njegovih socialnih okolij in ustanov, v katerih deluje.